

Дьарык ытыгыллар бөлөбө: " Туосчаан" орто бөлөх.

Темата: «Тыал хайдах үрэрий».

Сүрүн уобалас: Познание (Тулалыыр эйгэни кытта билиһиннэри).

Уобаластар алтыһыылара: Коммуникация, сэрэхтээх буолуу.

Дьарык көрүнгэ: Биллэрэр – көрдөрөр, чинчийэр.

Методиката: Биирдиилээн, бөлөбүнэн үлэлээһин ньымата.

Үөрэтэр программа: «Тосхол», Дьокуускай, 2009 с.

Сыаллара:

1. Үөрэтэр сыала:

Познание: Опыт көмөтүнэн, тыал хайдах үөскүүрүн чинчийэн, оҕолорго билиһиннэри.

Коммуникация: Бэриллит ыйытыга толору эппиэттииргэ үөрэтии, тыл саппааһын байыты.

Сэрэхтээх буолуу: Күүстээх тыалтан сэрэхтээх буолууга үөрэтии.

2. Сайыннарар сыала:

Познание: Оҕо билэ – көрө сатыыр интэриэһин, айылҕаны кэтээн көрөр дьобурун сайыннары.

Коммуникация: Оҕо кэпсэтэр, кэпсиир, соруудабы өйдөөн истэр, тылы чуолкайдык сангарар, толкуйдуур сатабылларын салгыы сайыннары.

3. Иитэр сыала:

Познание: Тулалыыр айылҕаба, эйгэбэ ытыктабылы, тапталы иити.

Тэрээһин үлэтэ: Айылҕа көстүүлэрин туһунан кэпсэтии, кэтээн көрүү, айылҕа тыаһын – ууһун (звуки природы) истии, кумаабытта.

Дьайымал тутула: 3 түһүмэхтэн турар, барыта 20 мүн.

I. Кириитэ – 1 мүн.

Таабырын таайтары – 1 мүн.

II. Сүрүн түһүмэх: - 18 мүн.

1 чааһа: Тыал тыаһын истии – 2 мүн.

2 чааһа: Диалог – 1 мүн.

3 чааһа: ИКТ – нан тыал көрүгнэрин көрүү – 4 мүн.

4 чааһа: Эти – сиини чэбдигирдии – 2 мүн.

5 чааһа: Опыт оноруу, чинчийии – 9 мүн.

III. Түмүктүүр түһүмэх: - 1 мүн.

Туттуллар тэриллэр: ИКТ, муз. центр, «Звуки природы» сд – диск, «Тыал көрүгнэрэ» слайд, опыт оноруутугар веер, уулаах иһит, оонньоур тыы, ку-маабыттан оноһуллубут кулахаччы (вертушка), мас уктаах синньигэс лиэнтэлэр (салапаантан оноһуллара ордук).

Үөрэтэр, хатылыыр тыллар: Кулахаччы, веер, сиккиэр тыал, буурба.

Туһаныллыбыт литература: «Тосхол», Дьокуускай, 2009 с., «Биһик» уһуйаанна, дьиэ – кэргэннэ аналлаах сурунаал, № 3, 2013 с., «Чөмчүүк саас» сурунаал, № 4, 2008.

Дьарык хаамыыта:

I. Кирири түһүмэбэ – 1 мүн.

Сыала: Таабырын көмөтүнэн оҕо толкуйдуур дьобурун сайыннарыы.

1 чааһа - 2 мүн.

И: Үтүө күнүнэн оҕолор! Бары көнөтүк, холкутук олоробут уонна саҥа күнгэ бэйэ – бэйэбитигэр үтүөнү баҕаран мичээрдэһиэбин. Маладьыастар, билигин мин эһиэхэ таабырын таайтарыам, өйдөөн иһиттибит эрэ:

- *Мастары хамсатар,*

Былыты үүрэр,

Быылы, суолу ытыйар,

Күөлгэ, үрэххэ, өрүскэ,

Долгуну үөскэтэр баар үһү.

О: Тыал... (таайбатахтарына көмөлөһөбүн)

И: Саамай сөп, тыал. Оҕолор, тыал хайдах үрэрин билиэххитин баҕарабыт дуо?

О: ...

Сабаҕалааһын: Бу түһүмэххэ оҕо толкуйдуур дьобура, таабырыны таайсар үөрүйэхтэрэ салгыы сайдыаҕа.

II. Сүрүн түһүмэх: - 18 мүн.

1 чааһа: Тыал тыаһын истии – 2 мүн.

Сыала: Оҕо сатаан истэр сатабылын, болҕомтотун сайыннарыы.

И: Сөп оччотугар, бастатан туран билигин тыал тыаһын истэбит (бастаан чуумпу, сиккиэр тыал тыаһын иһитиннэри).

И: Оҕолор, тыалбыт тыаһын үтүктүөбүн эрэ, с – с – с...

О: С – с – с...

И: Маладьыастар, бу чуумпу, сиккиэр тыал тыаһа буолар дии. Салгыы истэбит (күүстээх тыал, буурҕа тыаһын иһитиннэри).

Онтон бу хайдах тыал тыаһай? (оҕолору бэйэлэрин толкуйдатабын, кыайан эппиэттээбэт түгэннэригэр көмөлөһөбүн).

О: Күүстээх тыал...

И: Маладыастар, күүстээх тыал тыаһа. Ол эбэтэр, күүстээх тыалбыт буурба диэн ааттанар этэ дии. Чэйин эрэ, күүстээх тыалбыт тыаһын үтүктүөбүн эрэ. Ш – ш – ш...

О: Ш – ш - ш...

Сабаҕалааһын: Бу түһүмэххэ оҕо болжомтото, истэр сатабыла сайдыаҕа.

2 чааһа: Диалог – 1 мүн.

- Сыала:** 1. Оҕо диалогка киирэн кэпсэтэр, кэпсиир сатабылын, бэйэ икки ардыгар өйдөһөр, быһаарсар, көмөлөһөр үөрүйэхтэрин сайыннарыы.
2. Истэр, сангарар, толкуйдуур, тэннээн көрөр дьобурун кэнэтии.
3. Билбэт тылларын суолталарын өйдөтүү.

И: Сөп, маладыастар. Оҕолор, чуумпу тыал тыаһын уонна күүстээх тыал тыаһын иһиттибит дии. Өссө төгүл хатылыабын эрэ, чуумпу тыалы туох диэн аттыыр этибитий? (сатаан эппиэттээбэт түгэнигэр атын оҕоттон ыйытабын)

О: Сиккиэр тыал...

И: Сөп, онтон күүстээх тыалбытын туох диэн ааттыыр этибитий?

О: Буурба.

И: Маладыас. Сиккиэр тыал тыаһын өссө төгүл үтүктүөххэин эрэ.

О: С – с – с...

И: Аны буурба тыаһын үтүгүннүбүт эрэ.

О: Ш – ш – ш...

И: Чэйин эрэ оҕолор, билигин бастаан сиккиэр тыал тыал, онтон буурба тыаһын утуктуебун . (икки группаҕа араһсан)

О: С-с-с... ш-ш-ш...

И: Наһаа үчүгэй, киһи кэпсиирин барытын өйдөөн истэр, наһаа болжомтолоох эбиккит.

Сабаҕалааһын: Хас биирдии оҕо толкуйдуур, тэннээн көрөр дьобура, сатаан истэр сатабыла, болжомтото сайдыаҕа, симик оҕо сангата улаатыа - ба, кыбыстыбакка сангарар буолуоҕа.

3 чааһа: ИКТ – нан тыал көрүгнэрин көрүү – 4 мүн.

Сыала: 1. Оҕо тэҥнээн көрөр дьобурун сайыннарыы.

2. Күүстээх тыалтан сэрэхтээх буоларга иитии.

И: Оҕолор, сиккиэр тыал уонна күүстээх тыал туох уратылаахтарын билиэххитин баҕарабыт дуо?

О: ...

И: Бары экраны көрдүбүт (Тыал көрүгнэринэн слайд көстөр). Бу сиккиэр тыал. Сиккиэр тыал түстэбинэ тула өтгүбүт хайдах буолар эбитий?

- Сып – сылаас күнгэ сиккиэр тыал түстэбинэ киһи сөрүүкүүр эбит;
- Тииттэр лабаалара, сибэккилэр, от –мас кыратык хамсыыллар эбит;
- Суол буорун быыла кыратык ытыллар эбит.
- Күөллэр кыратык долгуннураллар эбит.
- Былыттар бытааннык усталлар эбит.

- Билигин күүстээх тыалы көрөбүт. Күүстээх тыал түстэбинэ тула өтгүбүт хайдах буолла?

- Дьиэлэр, араас тутуулар кырыысаларын, олбуордарын сууларыан сөп эбит.
- Тииттэри, оту – маһы сууларыан сөп эбит.
- Суол буорун күүскэ ытыйан быыла элбэх, хойуу буолар эбит.
- Күөллэр күүстээхтик долгуннураллар эбит.
- Былыттар түргэнник усталлар эбит.

- Оҕолор, күүстээх тыал түстэбинэ таһырдыа оонньоу тахсабыт дуо?

О: Суох...

И: Суох, күүстээх тыал дьиэ кырыысатын көтүтэр, тииттэри сууларар буоллабына кыра оҕолору көтүтэн ильдэ барыан сөп дии? Онтон сиккиэр тыаллаах күн таһырдыа оонньоохха сөп дуо?

О: Сөп...

И: Тоџо? (Оџолору бэйэлэрин толкуйдабын). Чэ эрэ, этиэџэ (биирдиилээн үлэ барар).

О: ... (сатаан эппиэттээбэт түгэнигэр атын оџоттон ыйытабын, бэйэм ситэрэн өйдөтөн биэрэбин).

***Сабаџалааһын:** Бу дьарыкка оџо тэнгэнэн көрөр дьоџура сайдыџа, күүс - тээх тыялтан сэрэхтээх буоларга үөрэниэџэ.*

4 чааһа: Эти – сиини чэбдигирдэр хамсанылар – 2 мүн.

- Сыала:**
1. Хамсанылаах оонньуу нөнүө оџо этин – сиинин уһугуннарыы, чэбдигирдии.
 2. Сатаан истэр сатабылларын, толкуйдуур дьоџурдарын салгыы сайыннарыы.
 3. Бэйэ – бэйэџэ мэхэйдэспэккэ оонньууларын ситиһии.

1. Оџолор төгүрүччү тураллар.
2. Сиккиэр тыял тыаһа – чэпчэкистик үктэнэн хаамаллар – 1 эргиир.
3. Күүстээх тыял тыаһа – күүстээхтик үктэнэн хаамаллар – 1 эргиир.
4. Таһырдыа уу – чуумпу, тыял тохтообут – миэстэлэригэр тураллар.
5. Сиккиэр тыял тыаһа – атахтарын төбөтүгэр сүүрэллэр – 1 эргиир.
6. Күүстээх тыял тыаһа – күүстээхтик үктэнэн сүүрэллэр – 1 эргиир.
7. Таһырдыа уу – чуумпу, тыял тохтообут – миэстэлэригэр тураллар.

***Сабаџалааһын:** Бу оонньууга оџо сатаан истэр сатабыла, толкуйдуур дьоџура сайдыџа, этэ – сиинэ уһуктан, чэбдигирэн салгыы дьарыктанар баџата уһуктуо.*

5 чааһа: Опыт оноруу, чинчийии – 9 мүн.

- Сыала:**
1. Опыт көмөтүнэн, тыял хайдах үөскүүрүн чинчийэн, оџолорго билиһиннэрии.
 2. Билэ – көрө сатыыр интэриэстэрин, айылџаны кэтээн көрөр дьоџурдарын сайыннарыы.
 3. Тулалыыр айылџаџа ытыктабылы, тапталы иитии.

И: Оџолор, билигин тыал хайдах үөскүүрүн чинчийэн көрүөхпүт. Көрдүбүт эрэ, бу туох этэй? (вееры көрдөрөбүн).

О: Веер.

И: Сөп, веерынан биһиги тугу гынабытый? Кини туохха аналлаах этэй?

О: Сапсынабыт, сөрүүкүүбүт...

И: Сөп, маладыастар. Билигин веербытын ыллыбыт уонна сапсынааххайын эрэ (оџолор сапсыммыттарын кэннэ), веербытынан сапсыннахпытына сирэйбитигэр туох кэлэрий?

О: Тыал, салгын ...

И: Сөп, ол эбэтэр оџолор биһиги веерынан салгыны хамсатан тыалы үөскэттибит, веербытын үөһэ тутан сапсыйааххайын эрэ (сапсыйаллар), оџолор бу биһиги салгыны хамсаттыбыт, билигин сирэйбитигэр туһаайан сапсыннахпытына туох кэлэрий?

О: Салгын, тыал ...

И: Маладыастар, салгыны хамсатан тыалы үөскэттибит. Салгыны маньы көрөбүт, бу туох буолуой? (кулахаччыны (вертушка) көрдөрөбүн).

О: ...

И: Бу кулахаччы буолар. Кинини тоџо кулахаччы диэн ааттаабыттарын билиэххитин баџарабыт?

О: Баџарабыт...

И: Чэ, оччоџуна көрүн эрэ (кулахаччыны үрэбин). Оџолор, үрбүппэр кулахаччы хайаата?

О: Хамсаата, эргийдэ...

И: Сөп, ол эбэтэр кини эргийэрин иһин кулахаччы диэн ааттыыллар эбит. Оџолор, кулахаччыны хайаабыппар эргийдэ?

О: Үрбүккэр...

И: Сөп, үрбүппэр эргийдэ. Билигин бары ытыспытын уоспутугар чугас тутан баран үрүөххэйин эрэ (үрэллэр), аяхпыт иһиттэн туох таџыста?

О: Салгын...

И: Сөп, (о5о) кулахаччыны үр эрэ (о5ону үрдэрэбин). Урбүтүгэр иһиттэн туох таҕыста?

О: Салгын...

И: Сөп, иһиттэн салгыны таһааран үрбүтүгэр кулахаччыбыт эргийдэ дии, ол эбэтэр салгыны хамсатан тугу үөскэттэ?

О: Тыалы... (сатаан эппиэттээбэт түгэннэригэр көмөлөһөбүн).

И: Бары бу диэки көрдүбүт эрэ, бу күөлгэ тыы турар (уулаах иһиккэ оонньуур тыыны угабын), тыы көмөтүнэн биһиги тугу гынар этибитий?

О: Устабыт, балыктыыбыт...

И: Өссө күөлү туоруурга туттабыт дии, (о5о) кэлэн ууну үр эрэ (о5о үрэн ууну, тыыны хамсатар), оҕолор, үрбүтүгэр уубут хайаата?

О: Хамсаата...

И: Сөп, ууну үрэн, хамсатан долгун үөскэттэ онтон, уубут долгунуттан тыыбыт устан барда дуо?

О: Устан барда...

И: Ол эбэтэр оҕолор биһиги эмиэ салгынынан тугу үөскэттибит?

О: Тыалы...

И: Онтон тыал түстэбинэ күөл долгуннулар, тыыбыт устар эбит дии?
Маладьыастар, билигин эһиги бары тыалчааннар эбиккит сөп. Көрүн эрэ, бу палочкалаах лиэнтэлэр хамсыылар дуу, суох дуу? (хамсаппакка тутан турабын).

О: Суох...

И: Төгүрүччү туран бары сүүрэбит уонна лиэнтэлэрбитин көрөбүт (төгүрүччү туран сүүрэллэр). Оҕолор, лиэнтэлэрбит хайаатылар?

О: Хамсаатылар...

И: Тоҕо? (оҕолору бэйэлэрин толкуйдатабын).

О: Биһиги сүүрбүппүтүтэн, салгынтан, тыалтан...(сатаан эппиэттээбэтэхтэринэ көмөлөһөбүн).

И: Маладьыастар, биһиги сүүрбүппүтүгэр салгын хамсаан тугу үөскэттэ?

О: Тыалы...

И: Ол иһин тыал лиэнтэлэрбитин хамсатта дии?

Сабажалааһын: Бу чинчийшиттэн оџолор тыал хайдах үөскүүрүн билиэх-тэрэ, айылџаны кэтээн көрөр дьобурдара, билэ – көрө сатыыр интэриэс-тэрэ сайдыаџа.

III. Түмүктүүр түһүмэх: - 1 мүн.

И: Оџолор, бүгүннү дьарыкпытыттан эһиги тугу биллигит – көрдүгүт?

О: Тыал туһунан...

И: Сөп, тыал хайдах үөскүүрүн биллибит дии? Өссө биирдэ хатылыаџын эрэ,(оџоттон ыйытыы) тыал туохтан үөскүүр эбитий? (сатаан эппэт түгэнигэр атын оџоттон ыйытабын, көмөлөһөбүн).

А: Үрдэхпитинэ, салгынтан...

И: Сөп, салгыны хамсаттахпытына тыал үөскүүр эбит дии? Бары дьиэџитигэр төрөппүттэргитин кытта тыал үөскүүрүн үөрэтэн, чинчийэн көрөөрүн сөп дуо? Аныгыскы дьарыкка дьиэџитигэр күүстээх тыал уонна чуумпу тыал көстүүлэрин уруһуйдаан аџалааџыт. Көрсүөххэ диэри.

И: Куустээх тыал туох диэн этэй? Онтон чуумпу тыал?

О: Буурџа, сикиэр...

О: Көрсүөххэ диэри.